

בינוי קהילה כאמצעי לקידום מוביליות חברתית

1. מוביליות חברתית ודרכי קידומה.

מונח המוביליות החברתית מבטא את התרחשויות המעבר או יכולת המעבר בין קבוצות ומעמדות חברתיים שונים (Aldridge, 2003) ומתייחס ליכולת של הפרט לחצות את הגבולות הנקבעים על ידי מוצאו המעמדי ומצבו המעמדי העכשווי (Breen, 2004). מקובל להבחין בין המוביליות האפקטית למוביליות האנכית, כאשר האחרונה יכולה להיות מוביליות למעלה ומוביליות למטה, וגם בין מוביליות תוך-דורית למוביליות בין-דורית: המונח האחרון מתייחס לצמצום הפערים שאפיינו את דור ההורים בדור הילדים (Richardson et al., 2018). במחקרים קיים ויכוח בשאלת הקשר האפשרי בין הפערים החברתיים הגבוהים למוביליות החברתית הנמוכה (OECD, 2018); עם זאת, מוסכם כי גם בחברות המתאפיינות במוביליות חברתית גבוהה, יחסית, עלולים להתקיים כיסים של מוביליות נמוכה (Payne, 2017: 2) שכוללים שכבות סוציו-אקונומיות נמוכות (Mazumber, 2005) או חלק מהמעוטם האתניים (Aldridge, 2003). כפי שמראה המחקר של המוביליות בחברתית בארצות ה-OECD, המוביליות החברתית בחברות שונות באופן עקבי נמוכה בקרב הקבוצות הממוקמות נמוך ביותר או גבוהה ביותר בסולם הסוציו-אקונומי, כאשר בעשורים האחרונים נצפית מגמה כללית של ירידה במוביליות חברתית בקרב השכבות שנחשלות (OECD, 2018: 27, 32).

מרבית מחקרי הערכת של המוביליות החברתית מתייחסים לפרמטרים האובייקטיביים, כמו אפיון תעסוקתי, רמת ההכנסות, רמת ההשכלה (Richardson et al., 2018; OECD, 2018), תוך כדי התייחסות לפרסטיז'ה חברתית, סולמות סוציו-אקונומיים, טיפולוגיות של מעמדות חברתיות (Breen & Johnson, 2005). מחקר של מצב המוביליות החברתית במדינות ה-OECD שנערך בשנת 2018 כולל מספר המלצות באשר ל"מדיניות הידידותית למוביליות חברתית"; בין היתר, מומלץ לפתח התערבויות בתחום החינוך ומניעת הנשירה מבתי ספר, להתמקד במעבר מבתי הספר לעולם העבודה ובהתמודדות עם המכשולים בתחום התעסוקה; לפעול צמצום הפערים בין קהילות בשכונות ערים; לפתח מנגנוני תמיכה במשפחות ולפעול להעצמתן מול ארגונים, מוסדות חינוך ומקומות עבודה, להעניק להן סיוע כלכלי ואחר בתקופות מאתגרות על מנת למנוע מוביליות למטה (OECD, 2018: 288-289). השכלה נתפסת כאחד הגורמים העיקריים העומדים מאחורי מוביליות חברתית גבוהה (Fox & Miller, 1966), כאשר נטען כי השכלה משחקת תפקיד קריטי בהעלאת המוביליות החברתית לטווח הארוך (Aldridge, 2003) ומהווה הגורם היחיד העצמתי ביותר שמסביר את היכולת לשנות את המעמד החברתי (Pstore & Zylberstajn, 1996).

2. הון חברתי וקידום מוביליות חברתית.

ניתן לראות בהון החברתי סך הכול של משאבים אקטואליים ופוטנציאליים שמוטמעים בתוך רשת הקשרים של הפרט או הקבוצה, מושגים דרכה ונובעים ממנה (Nahapiet & Ghoshal, 1998). מיקומו של הפרט ברשת הקשרים החברתיים משפיע על גישתו למגוון המשאבים הקהילתיים והחברתיים (Waldinger, 2005), כאשר הימצאותו של ההון החברתי חשובה במיוחד בעבור קבוצות אוכלוסייה מוחלשות משום שהוא מחבר אותם למשאבים שהם זקוקים להם (Lieberman, 2019). מחקרים שנערכו בתחום הכלכלה מראים כי הון חברתי גבוה מקדם את המוביליות למעלה (Waldinger, 2005) ההון החברתי פועל בשני ערוצים (DeSouza Briggs, 1988):

(א) כמנוף חברתי, באמצעות הענקת מידע, ייעוץ, מתן המלצה, שמרחיבים את הגישה להזדמנויות ומאפשרים לנצל אותן להתקדמות חברתית

(ב) כתמיכה חברתית המעניקה חוסן בהתמודדות עם האתגרים הכרוכים בהתקדמות ומונעת יצירת מוביליות למטה

חשיבות ההון החברתי בעבור המוביליות החברתית נצפית לא רק בהתייחס להון החברתי של הפרט אלא בהתייחס להון החברתי הכללי של הקהילה ושל החברה כולה, כאשר ההון החברתי של קבוצה

כולל את ההון החברתי הפנימי, מכלול הקשרים המתקיימים בתוך הקבוצה, ואת ההון החברתי החיצוני שנבנה באמצעות צבירת הקשרים החיצוניים של הסוכן הקולקטיבי אל סוכנים אחרים ברשתות חברתיות (Adler & Kwon, 2002). ניתן לראות את ההון החברתי בקהילה כמכלול של רשתות הקשרים הבין-אישיים בין תושביה והנורמות של הדדיות ואימון שנובעות מהם (Putnam, 2000: 19). היותה של קהילה בעלת הון חברתי עשיר מייצרת תנאים אופטימאליים להצלחת המדיניות המכוונת לצמצום פערים וצמיחה כלכלית (Hellwell & Putnam, 1995),

הוצע לראות את התמיכה הקהילתית במוביליות חברתית כהנגשת המשאבים הקהילתיים לחברי הקהילה המוחלשים, קידום רשתות הקשרים החברתיים המבוססים על יחסי אימון והדדיות (Higginbotham & Weber, 1992). מחקרים מצביעים על ההשפעה של ההון החברתי הנצבר במסגרת הקשרים הקהילתיים על המוביליות החברתית, כאשר העלאת ההון החברתי הכלל-קהילתי מטיבה במיוחד עם מרכיביה המוחלשים ביותר של הקהילה ועשויה להביא לצמצום הפערים החברתיים וקידום מוביליות חברתית בין-דורית (Waldinger, 2005). במחקרים נערכת השואה בין המוביליות החברתית של שני סוגי הקהילות המוחלשות והמודרות: "המובלעות" שבהן קיימות מערכות קהילתיות שמתאפיינות בהון חברתי גבוה, לעומת ה"גטאות", שכונות מודרות עם ארגון קהילתי חלש. נמצא כי תושבי "מובלעות" עשויים להסתייע בקשרים חברתיים מרובים בין-מעמדיים על מנת לשפר את מצבם ולהתקדם; לעומת זאת, תושבי ה"גטאות" אינם זוכים לגישה למשאבים, מעבר לאלה הדרושים להם לחיי היום יום (Zhou, 2005).

נטען כי הקשרים החלשים של רשתות חברתיות שמספקים מידה וגישה למשאבים, אנשים וארגונים חדשים הם חשובים במיוחד בעבור קידום המוביליות החברתית (Lieberman, 2019). לעומת זאת, הקשרים החזקים של ההון החברתי המלכד המספקים תמיכה ותורמים ליצירת אימון עלולים להגביל את חירות הפרט בתוך הקהילה ולהיות מכשולים בדרך למוביליות חברתית וכלכלית (Portes, 1998). מנגד, נטען כי גם הקשרים החזקים מסייעים להשיג את היעדים הכרוכים בקידום המוביליות החברתית, כמו מניעת נשירה והצלחה בלימודים (Bankston, 2004) מחקרים מראים כי על החשיבות של שמירה על הזיקה לקהילה גם לאחר שתושביה עוזבים אותה, במסגרת המעבר למעמד חברתי וכלכלי גבוה יותר. זיקה זו מהווה משאב נוסף של חוסן במערכת הקשרים החדשה; היא מאפשרת תמיכה מצד ההון החברתי הנצבר בקהילה ובעקבות כך ניתן להיעזר במשאבים קהילתיים למען ההתקדמות, תוך כדי שמירה על הזהות התרבותית (Higginbotham & Weber, 1992).

כאמור לעיל, ההתערבויות בתחום החינוך וההשכלה עשויות להיות האמצעי היעיל ביותר למען קידום המוביליות החברתית (Greenstone et al., 2013). מחקרים מראים כי פיתוח הון חברתי מעלה את סיכויי ילדי הקהילות המודרות להצליח בלימודיהם (Bankston, 2004). נמצא כי ההון החברתי של הקהילה מביא להשתתפות ההורים בארגונים קהילתיים וגם למעורבות ילדים בפעילות קהילתית וברשתות קשרים קהילתיים, ותורם להצלחת ילדים בלימודים, כאשר הקשר בין הון חברתי להצלחה בלימודים חזק במיוחד בקרב אוכלוסיות מוחלשות. היעדר ההון החברתי מעלה באופן ניכר את הסיכון לנשירה (Halpern, 2005; Coleman, 1998). נמצא כי הון חברתי קהילתי הנצבר במסגרת הקשרים החלשים המאפיינים הון חברתי מגשר, מונע את הנשירה מבתי הספר (Israel & Beaulieu, 2004); הדבר נכון גם לגבי הקשרים החזקים של ההון החברתי המלכד (Bankston, 2004).

ספרות מחקרית ענפה מצביעה על כך כי ההון החברתי שבא לידי ביטוי ברשת הקשרים החברתיים של תושבי הקהילה מעלה באופן ניכר את הסיכוי למציאת התעסוקה ולהתקדמות תעסוקתית (Halpern, 2005: 44-45; Morgan, 2018). מחקרים מראים שהון חברתי קהילתי חשוב במיוחד במהלך המעבר לעולם התעסוקה: מכלול הרשתות החברתיות, השתתפות בארגונים קהילתיים, קשרים בין-אישיים בין תושבי הקהילה המבוססים על אימון והדדיות מסייעים בקליטה מוצלחת בשוק העבודה (LeFevre, 2000)

צורות שונות של הון, ההון החברתי, הכלכלי והתרבותי ניתנים לצבירה ולהמרה ביניהן (Bourdieu, 1986). חשיבותו של ההון החברתי למען השגת המוביליות החברתית באה לידי ביטוי בכך שהוא עשוי לפצות על השייכות למעמד החברתי הנמוך ועל היעדר ההון התרבותי הדומיננטי בקרב אוכלוסיות מוחלשות, קבוצות מיעוט וקבוצות מודרות. נטען כי הון חברתי עשוי לקדם מוביליות חברתית, גם

בהיעדר ההון הכלכלי ולנוכח מחסור במשאבים אחרים (Lauglo, 2000; Burton & Welsh, 2015). נמצא כי פיתוח הון חברתי קהילתי מעניק לבני הנוער המודרים גם את ההון הפסיכולוגי, שכולל חוסן, יעילות עצמית, תחושות אופטימיות ותקווה ומוטיבציה להצליח (Morgan, 2018; Lieberman, 2019). מחקר אמפירי שבחן את הניידות החברתית של המהגרים ב-Chinatown הראה כיצד הקהילה בהיותה מקור ההון החברתי מנגישה את המשאבים להורים ולילדים ומשעתקת את הנורמות החברתיות החשובות להצלחתם; מגוון רחב של ארגונים קהילתיים מסייעים למהגרים סיניים מעטי יכולת להתמודד עם האתגרים ולהתקדם בחברה הרחבה בארצות הברית, בהתבסס על תחושת היעוד והמטרה הנסמכת על הזהות הקהילתית-האתנית. המסקנה היא כי הון חברתי קהילתי גבוה מסייע למהגרים להתמודד בהצלחה עם הגורמים שעלולים להכשיל את האינטגרציה החברתית, כמו בידוד חברתי ולשוני, קונפליקטים תרבותי, עוני, מגע עם תת תרבות כנופיות ולאפשר את התקדמותם בחברה (Zhou, 2005).

ניתן לומר, אפוא, כי הון חברתי מקדם את המוביליות החברתית באמצעות הענקת גישה לגורמיה העיקריים, כמו השכלה, אימון ותעסוקה (Dominguez & Watkins, 2003). ממצאי המחקרים המצביעים על החשיבות של ההון החברתי הקהילתי בעבור המוביליות החברתית, מקבלים ביטוי גם ברמת המדיניות; כך, לאחרונה המאמצים המכוונים להעלאת המוביליות החברתית של בני נוער בסיכון מתמקדים בפיתוח ארגונים על בסיס קהילתי וקידום קשריהם הקהילתיים ומעורבותם בקהילה. מעצבי המדיניות בבריטניה רואים בפיתוח הון חברתי של הצעירים המודרים אמצעי חשוב להקניית המוביליות החברתית (Morgan, 2018).

3. חינוך בלתי פורמאלי, הון חברתי ומוביליות חברתית.

חינוך בלתי פורמאלי עשוי להעלות את המוביליות החברתית בכמה דרכים. נטען כי תכניות החינוך הבלתי פורמאלי המיועדות לאוכלוסיות החלשות עשויות להוות משקל נגד למגמת מערכת החינוך הפורמאלית לשעתק את אי השוויון החברתי ולהעניק לילדים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך את מיומנויות הלמידה שתאפשרנה להם להדביק את הפער בינם לבין הילדים ממעמדות הביניים והגבוהה, (Raudenbush, & Eschmann, 2015). תכניות החינוך הבלתי פורמאלי הקשורות לקוריקולום הבית ספרי עשויות לשפר את חווית הלמידה, להעלות את מעורבות התלמידים ולהביא לשיפור בהישגיהם גם בסביבת הלמידה הפורמלית (Heckman, 2013; Tabacaru, 2018). תכניות החינוך הבלתי פורמאלי בתחומי האמנות מעלים את המיומנויות הקוגניטיביות, משפרים את הזיכרון, מעלים את היצירתיות ואת היכולת של פתרון בעיות (Caldwell, 2002). חינוך לאמנות, כמו תחומים נוספים של חינוך בלתי פורמאלי עשויים לתרום גם לצבירת הון פסיכולוגי חיובי וטיפוח מיומנויות של חוסן שמסייעים לילדים להתמודד עם האתגרים העומדים לפניהם בבתי הספר ובעולם התעסוקה (Morgan, 2018).

דרך נוספת של השפעת החינוך הבלתי פורמאלי על המוביליות החברתית היא באמצעות הגורם המתווך של ההון החברתי. תכניות חינוך בלתי פורמאלי עשויות להעלות את ההון החברתי של משתתפיהם, מה שיקדם את המוביליות החברתית. לדוגמא, מחקרים מצביעים על כך כי חינוך בלתי פורמאלי המתקיים במסגרת תנועות נוער משפיע על ההון החברתי (כמו גם על ההון הפסיכולוגי) מה שמעלה את הסיכויים להתקדמות בלימודים ובמקומות העבודה (Souto-Otero, 2016). נמצא כי מגוון הפעילויות במסגרת החינוך הבלתי פורמאלי עשויות לפתח את מכלול המיומנויות החברתיות, לקדם את היכולת של שיתוף פעולה, להביא לטיפוח מיומנויות תקשורת, מה שעשוי להביא לקידום יכולתם של הילדים לפתח את ההון החברתי (Paczyńska-Jędrycka et al., 2015).

- Aldridge, S. (2003). The facts about social mobility. *New Economy*, 10(4), 189-193.
- Bankston III, C. L. (2004). Social capital, cultural values, immigration, and academic achievement: The host country context and contradictory consequences. *Sociology of education*, 77(2), 176-179.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. in G. Richardson, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Brand, B., & Valent, A. (2013). Potential of career and college readiness and exploration in afterschool programs. In Peterson, T. K. (Ed.), *Expanding minds and opportunities: Leveraging the power of afterschool and summer learning for student success* (pp. 23-29). Washington, DC: Collaborative Communications Group.
- Breen, R. (2004). The Comparative Study of Social Mobility. In R. Breen (ed.) *Social Mobility in Europe*, (pp. 1-16), Oxford: Oxford University Press,
- Breen, R., & Jonsson, J. O. (2005). Inequality of opportunity in comparative perspective: Recent research on educational attainment and social mobility. *Annu. Rev. Sociol.*, 31, 223-243.
- Burton, L., & Welsh, W. (2015). Inequality and opportunity: The role of exclusion, social capital, and generic social processes in upward mobility. *New York: William T. Grant Foundation*
- Caldwell B., & Vaughan, T. (2012). *Transforming education Through the Arts*. London – New York: Routledge.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94, S95-S120.
- de Souza Briggs, X. (1998). Brown kids in white suburbs: Housing mobility and the many faces of social capital. *Housing policy debate*, 9(1), 177-221
- Dominguez, S., & Watkins, C. (2003). Creating networks for survival and mobility: Social capital among African-American and Latin-American low-income mothers. *Social problems*, 50(1), 111-135.
- Fevre, R. (2000). Socializing social capital: Identity, the transition to work, and economic development. In Baron, S., Field, J., & Schuller, T. (Eds.). *Social capital: Critical perspectives*, (94-110). Oxford: Oxford University Press.
- Fox, T. G., & Miller, S. M. (1966). Economic, political and social determinants of mobility: an international cross-sectional analysis. *Acta Sociologica*, 9(1-2), 76-93.
- Greenstone, M., Looney, A., Patashnik, J., & Yu, M. (2013). Thirteen economic facts about social mobility and the role of education. *The Hamilton Project, Brookings Institution, Washington DC*
- Halpern, D. (2005). *Social Capital*. Cambridge: Polity.
- Heckman, P. E., & Sanger, C. (2013). How quality afterschool programs help motivate and engage more young people in learning, schooling, and life. Peterson, T. K. (Ed.), *Expanding minds and opportunities: Leveraging the power of afterschool and summer learning for student success* (pp. 16-21). Washington, DC: Collaborative Communications Group.
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (1995). Economic growth and social capital in Italy. *Eastern economic journal*, 21(3), 295-307

- Israel, G. D., & Beaulieu, L. J. (2004). Investing in communities: Social capital's role in keeping youth in school. *Community Development*, 34(2), 35-57.
- Lauglo, J. (2000). Social capital trumping class and cultural capital? Engagement with school among immigrant youth. In Baron, S., Field, J., & Schuller, T. (Eds.). *Social capital: Critical perspectives*, (pp. 142-166). Oxford: Oxford University Press
- Lieberman E.S. (2019) Building Community Social Capital. In: Pacquiao D., Douglas M. (Eds) *Social Pathways to Health Vulnerability*. (pp. 207-236) Cham, Switzerland: Springer
- Mazumder, B. (2005). Fortunate sons: New estimates of intergenerational mobility in the United States using social security earnings data. *Review of Economics and Statistics*, 87(2), 235-255.
- Morgan, H. (2018). Enhancing social mobility within marginalized youth: the accumulation of positive psychological capital through engagement with community sports clubs. *Sport in society*, 21(11), 1669-1685.
- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social Capital, Intellectual Capital, and the Organizational Advantage. *The Academy of Management Review*, 23(2), 242-266
- OECD (2018), A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility, OECD Publishing, Paris
- Pastore, J., & Zylberstajn, H. (1996). Social mobility: the role of education in determining status. *Opportunity foregone: education in Brazil*. In Birdsall, N., Sabot, R. H., & Sabot, R. (Eds.). (1996). *Opportunity foregone: education in Brazil*. (pp. 289-318.)Iber-American Development Bank.
- Paczyńska-Jędrycka, M., Łubkowska, W., & Jońca, M. (2015). Shaping social competences and social capital in children and adolescents by means of non-formal education methods and techniques. *Service Management* 15(1), 67-75.
- Payne, G. (2017). *The new social mobility: How the politicians got it wrong*. Bristol – Chicago: Policy Press.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual review of sociology*, 24(1), 1-24
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: Decline of America's Social Capital*. New York: Simon & Shister
- Raudenbush, S. W., & Eschmann, R. D. (2015). Does schooling increase or reduce social inequality? *Annual Review of Sociology*, 41, 443-470
- Richardson, K., & Fletcher, T. (2018). Community sport development events, social capital and social mobility: a case study of Premier League Kicks and young black and minoritized ethnic males in England. *Soccer & Society*, 1-17.
- Rohe, W. M. (2004). Building social capital through community development. *Journal of the American Planning Association*, 70(2), 158-164
- Souto-Otero, M. (2016). Young people's views of the outcomes of non-formal education in youth organisations: its effects on human, social and psychological capital, employability and employment. *Journal of Youth Studies*, 19(7), 938-956.
- Tabacacru, C. (2018). Impact of Non-Formal Education on the Efficacy of School Learning. *Studia Universitatis Moldaviae-Științe ale Educației*, 9 (119), 229-233
- Wagner, C. L., & Fernandez-Gimenez, M. E. (2008). Does community-based collaborative resource management increase social capital?. *Society and Natural Resources*, 21(4), 324-344.

Waldinger, R. (2005). Networks and niches: the continuing significance of ethnic connections. In G. Loury, T. Modood, & T. S. Teles (Eds.) *Ethnicity, social mobility and public policy: comparing the US and UK*, Cambridge: Cambridge University Press, 342-362

Zhou, M. (2005). Ethnicity as social capital: community-based institutions and embedded networks of social relations. In G. Loury, T. Modood, & T. S. Teles (Eds.) *Ethnicity, social mobility and public policy: comparing the US and UK*, Cambridge: Cambridge University Press, 131-159.